

Pamäť národa

NACIZMUS A KOMUNIZMUS VO SVOJEJ EPOCHE

ročník IX 2 • 2013 cena 2,99 €

JUŽNÉ SLOVENSKO PO OKUPÁCII

PRESÍDĽOVANIE ORAVČANOV NA ŽIDOVSKÉ MAJETKY

PRENASLEDOVANIE BOHOSLOVCOV V BRATISLAVE

ÚPN HĽADÁ PAMÄTNÍKOV TZV. AKCIE B

Postihlo Vás, alebo niekoho z Vašich príbuzných, známych a priateľov nútené, resp. násilné vysťahovanie z Bratislavy, alebo iných slovenských miest na vidiek počas tzv. Akcie B (byty) v rokoch 1952 – 1953?

Ústav pamäti národa pripravuje publikáciu o Akcii B (byty) na Slovensku a hľadá obeť núteného presídlenia, ako aj ich potomkov, rodinných príslušníkov, priateľov a známych, ktorí by sa chceli podeliť o svoj príbeh, či poskytnúť ÚPN dokumenty súvisiace s Akciou B.

Ďakujeme.

Kontaktná osoba:

Mgr. Branislav Kinčok

Tel.: 02/593 00 333

E-mail: branislav.kincok@upn.gov.sk

ELEKTRONICKÁ KNIŽNICA ÚPN

Chceli ste si zakúpiť knihu z produkcie Ústavu pamäti národa, ale zistili ste, že je už vypredaná? ÚPN vám prináša možnosť, ako sa k nej dostať ľahko a bezplatne.

Ústav pamäti národa sprístupnil na svojej stránke elektronickú knižnicu. Obsahuje publikácie z bohatej produkcie ÚPN, ktoré sú už vypredané a záujemcom o slovenské dejiny tak ponúka možnosť ich bezplatného stiahnutia. Ústav pamäti národa sa aj touto cestou snaží priblížiť svoju prácu širokému okruhu záujemcov. Elektronická knižnica je systematicky dopĺňaná o nové tituly.

Peter Sokolovič
šéfredaktor

Vážení čitatelia,

v minulom čísle časopisu *Pamäť národa* novozvolený predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa vyjadril želanie, aby náš časopis aj naďalej vytváral priestor na akademickú diskusiu o výskume a interpretácii sporných udalostí našich dejín 20. storočia. Ústav pamäti národa však nemá za cieľ len skúmať sporné miesta slovenskej histórie. Jeho význam je oveľa širší. Ako správne podotkol, nemenej dôležitou súčasťou práce ÚPN je mapovanie bielych miest našej nedávnej minulosti, ktorých máme ešte stále dostatok, ale aj snaha o pripomenutie si tých udalostí a ľudských osudov, ktoré právom nemajú upadnúť do zabudnutia. Dvadsať rokov od obnovenia samostatnej Slovenskej republiky je obdobím, ktoré môže, a verím že aj bude, priat' úsiliu o objektívne a ideologiou nezaťažené skúmanie dejín.

Komplexnosť prístupu k interpretácii neľahkého obdobia dvoch režimov či snaha o objektivitu sa nedajú oddeliť od výberu zaujímavých tém. Teším sa najmä z toho, že zámer prinášať nové témy a dávať nové impulzy slovenskej historiografii sa aj v predkladanom čísle časopisu *Pamäť národa* darí naplňať. Či už sú to administratívno-mocenské opatrenia československej štátnej moci na južnom Slovensku po roku 1945, problematika presídľovania vysťahovalcov z územia Oravskej priehrady na židovské poľnohospodárske majetky či analýza situácie na bohosloveckej fakulte v Bratislave v neľahkých 50. rokoch 20. storočia, všetko sú to témy, ktoré doteraz v slovenskej historiografii neboli ešte spracované. Svedčí to o tom, že sa nám darí naplňať cieľ, ktorý Ústavu pamäti národa vštepil ešte Ján Langoš – „zhromaždiť a zverejniť dokumentáciu o zločinoch, ktoré spáchal štát na vlastnom civilnom obyvateľstve.“ Pamäť národa však nie je len o mapovaní zločinov a mechanizmov, pomocou ktorých boli vykonávané. Svedectvo o období prinášajú v neposlednom rade aj osobné svedectvá účastníkov historických udalostí, o ktoré nie je ochudobnené ani toto číslo. Nové poznatky prinášajú aj ďalšie dokumenty, ktoré pomáhajú dotvoriť mozaiku slovenských dejín 20. storočia. Verím, že vám, čitateľom, prinesie náš časopis nové impulzy a pomôže pri hlbšom pochopení tej časti našej histórie, ktorá má právom zostať v pamäti národa.

ŠTÚDIE

3 Ján Mitáč

**Administratívno-mocenské opatrenia
československej štátnej moci na južnom
Slovensku po roku 1945 (príklad
novozámockého okresu)**

22 Martina Fiamová

**Presídľovanie vystáhovalcov z územia
Oravskej priehrady na židovské poľno-
hospodárske majetky v okresoch Nitra
a Hlohovec**

32 Jozef Haľko

**Situácia na bohosloveckej fakulte v Bratislave
v rokoch 1953 – 1954**

MATERIÁLY

40 Marián Gula

**Niektoré pramene k perzekúciám biskupa
Rudolfa Baláža Štátnou bezpečnosťou**

DOKUMENTY

53 Anton Hruboň

**Situácia vo vybraných slovenských okresoch
na prelome rokov 1944/1945 v hláseniach
poverencov Úradu propagandy**

65 Jozef M. Rydlo

**Spomienky P. Teodorika Jozefa Zúbka OFM
na jeho roky štúdia vo Švajčiarsku**

SVEDECTVO

72 Rozália Encingerová

**Akcia B v Dúbravke. Spomienky dcéry násilne
vystáhovanej rodiny**

77 Martin Lacko, Rudolf Sládkovič

**Tri dni dlhšie ako štyri roky. Geza Pasztor
a jeho pobyt v gulagoch 1945 – 1949**

ROZHOVOR S PAMÄTNÍKOM

101 Martin Lacko

**„Naším ideálom bol Hlinka.“ Spomienky
Viliama Točíka na roky 1918 – 1948**

126 RECENZIE

129 ÚPN INTERNE

OPRAVY A SPRESNENIA V predchádzajúcom čísle časopisu *Pamäť národa* 1/2013 na s. 86 nastala v nadpise a titulku fotografie chyba v mene obete totalitného režimu. Osobou, ktorá bola pred 60 rokmi po zmanipulovanom politickom procese popravená bol Pavol Valent. Chyba sa stala na strane redakcie. Autorka textu, dcéra Pavla Valenta Margita Zimanovej, sa touto cestou za omyl ospravedlňuje. Podobne na s. 140 má byť na titulku fotografie správne uvedené „Prof. Vilém Prečan“. Redakcia sa za uvedené pochybenia ospravedlňuje.

Pamäť národa

2 • 2013
ročník IX
vychádza 4 × ročne

VYDÁVA

Ústav pamäti národa
Námestie slobody 6
817 83 Bratislava 15
Slovensko
IČO 37 977 997
redakcia@upn.gov.sk
www.upn.sk

REDAKCIA

Šéfredaktor

PhDr. Peter Sokolovič, PhD.

Redaktori

Mgr. Branislav Kinčok
Mgr. Ján Mitáč
Mgr. Jerguš Sivoš, PhD.

REDAKČNÁ RADA

Predseda

prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.

Členovia

PhDr. Igor Baka, PhD.
doc. ThDr. Jozef Haľko, PhD.
prof. Dr. Phil. Emília Hrabovec
Beáta Katrebová Blehová, PhD.
prof. PhDr. Milan Katuninec, PhD.
Mgr. Norbert Kmeť, CSc.
PaedDr. ThDr. Ondrej Krajňák, PhD.
PhDr. Mgr. Peter Mulík, PhD.
PhDr. Michal Pehr, PhD.
doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD.
Ivan A. Petranský, PhD.
Mgr. Ondrej Podolec, PhD.
PhDr. Radoslav Ragač, PhD.
doc. PhDr. Michal Šmigel, PhD.
prof. PhDr. ThDr. Peter Zúbko, PhD.

JAZYKOVÁ ÚPRAVA

Zuzana Rakšányová

GRAFICKÁ ÚPRAVA A SADZBA

Ing. arch. Mgr. Ján Pálffy, PhD.

TLAČ

Róbert Jurových – Nikara
Printed in Slovakia

FOTOGRAFIA NA OBÁLKE

Vojnou zničené Nové Zámky
Zdroj: Archív F. Daniela

Objednávky časopisu zasielajte
na adresu vydavateľa.
Ročné predplatné 10 €

© Ústav pamäti národa 2013
Všetky práva vyhradené
Evidenčné číslo EV 3973/10
ISSN 1336-6297

Zadané do tlače
8. 8. 2013

SITUÁCIA VO VYBRANÝCH SLOVENSKÝCH OKRESOCH NA PRELOME ROKOV 1944/1945 V HLÁSENIACH POVERENCOV ÚRADU PROPAGANDY

ANTON HRUBOŇ

Slovenské národné povstanie znamenalo pre ľudácky režim úder, z ktorého sa už nikdy úplne nespamätal. Obdobie rámcované novembrom 1944 až začiatkom apríla 1945 možno bez váhania považovať za jeho pozvoľné dožívania. Ani zjavne blížiaci sa koniec vojny spojený s nevyhnutnou porážkou nacistického Nemecka (a analogicky aj pádom Slovenskej republiky) neodradil predstaviteľov slovenskej vlády a režimových štruktúr od pokusov o konsolidáciu pomerov na domácej pôde.

Oslavy potlačenia Povstania v Banskej Bystrici 30. októbra 1944, druhý zľava šéf Úradu propagandy Tido J. Gašpar (Zdroj: AMSNP)

Ako je známe z doposiaľ publikovaných prác, kriesenie stranického, administratívneho a bezpečnostného aparátu prvej Slovenskej republiky neprebiehalo jednoducho.¹ Niektorí funkcionári Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSĽS),

Hlinkovej gardy (HG), Hlinkovej mládeže (HM) a ďalších organizácií však ani v čase totálnej agónie ľudáckeho režimu nestratili svoj niekdajší zápal a činnosť vykonávali plnohodnotne, nevykazujúc akékoľvek známky alibistického prístupu. Takéto konštatovanie

platí aj o autoroch publikovaných hlásení – poverencoch Úradu propagandy (ÚP),² ktorí v spomínanom období sledovali vývoj v jednotlivých slovenských okresoch a svoje zistenia podávali nadriadeným miestam. Predmetné situačné správy pochádzajú z fondu 604 (Hlavné veliteľstvo Hlinkovej gardy) uloženého v Slovenskom národnom archíve. Pravdepodobne v nepravidelnej periodicite boli doručované náčelníkovi HG Otomarovi Kubalovi, vykonávajúcemu od októbra 1944 súčasne aj funkciu šéfa rezortu bezpečnosti, ktorému ÚP podliehal. Správy v spomínaných spisoch sa uchovali len v čiastkovej podobe, existuje však odôvodnený predpoklad, že výskum fondov ministerstva vnútra časom prinesie omnoho viac obdobných materiálov – azda i z celého obdobia záverečnej etapy existencie prvej Slovenskej republiky.

Predkladané hlásenia³ reflektujú vývoj v niektorých okresoch štátu z druhej polovice decembra 1944 a januára 1945. Poverenci ÚP zacieľovali svoju pozornosť primárne na monitoring javov spadajúcich do záberu

1 Tieto snahy doposiaľ najkomplexnejšie spracoval historik Ján Korček v práci: KORČEK, J.: Slovenská republika 1943 – 1945. Bratislava 1999.

2 Mená osôb, ktoré pôsobili ako poverenci, sa nepodarilo identifikovať.

3 V materiálovej štúdii sa objavujú všetky objavené správy.

DOKUMENT Č. 7

Nedatované hlásenie poverenca Úradu propagandy o situácii v Ružomberku z konca januára 1945

Ružomberok:

Nepriateľská propaganda rozšírila zvesť, že nemecká armáda ustupuje zo Slovenska, čo vyvolalo u priateľov Slovenského štátu sklesnutie nálady a najviac pôsobí to na rukujúcich vojakov, ktorí utekajú do hôr, aby neboli odvezení do Nemecka, ako tvrdí nepriateľská propaganda. Ľudia boľševicky smýšľajúci zas preberajú iniciatívu do rúk a vyhrážajú sa všetkým statočne smýšľajúcim Slovákom.

Rozširujú zvesti o rabovkách nemeckých vojakov na našom východe.

Ruská ofenzíva na severnom úseku frontu vyvolala úplné zdesenie a najmä tá okolnosť, že Nemci sa chcú stiahnuť až na svoje hranice.⁴²

Treba pre ľudí priniesť trocha objasnenia situácie, čo sa vlastne podnikne, až sa boľševické vojská dostanú aj do krajov, kde je teraz nariadená evakuácia.

Anton Hruboň • Situation in Selected Slovak Districts at the End of 1944 and Beginning of 1945 as Described in Reports of the Office for Propaganda

The Slovak National Uprising had such an impact on the regime led by the Hlinka Slovak People's Party that it did not ever fully recover. Therefore the period from November 1944 till April 1945 can be without any doubts considered to be the time of its gradual decline. But some functionaries were still enthusiastic and they fully met all the tasks also in the time of total agony of the regime, not showing any signs of an alibistic approach. Such statement would be true also about the people who wrote published reports, working with the Office for Propaganda, people who observed the situation in the given period in respective Slovak districts and submitted their findings to their superiors. These reports were delivered, probably in irregular periodicity, to Otomar Kubala, Hlinka Guard's Commander, who also led the security sector after October 1944, and herewith he was responsible also for the subordinated Office of Propaganda. Reports in the given files have been preserved only partially, but it is expected that the research in the archives of the Ministry of Interior will reveal much more documents of that kind in the future, possibly also from the whole final phase of the existence of the first Slovak Republic.

Mgr. Anton Hruboň (1989)

Absolvent histórie na Fakulte humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Zaoberá sa najmä dejinami prvej Slovenskej republiky s užším zameraním na Hlinkovu gardu a politické elity HSĽS. Výskumne sa venuje tiež regionálnym dejinám stredného Slovenska v 20. storočí. Je autorom monografických prác *5. poľná rota Hlinkovej gardy* (2010), *Hlinkova garda na území Pohronskej župy. Organizácia a aktivity 1938 – 1945* (2012), zostavovateľom niekoľkých zborníkov a kolektívnych monografií a autorom viacerých štúdií a odborných článkov. Od roku 2009 pôsobí ako šéfredaktor odborného internetového časopisu *druhasvetova.sk*.

42 Poverenec Úradu propagandy má na mysli zrejme pôvodné hranice nemeckého štátu. Bezprostredným rozhodujúcim prelomom pri dobýjaní Nemecka sa ukázala byť visliansko-oderská operácia (12. 1. – 3. 2. 1945), po ktorej sa sovietske vojská 1. ukrajinského a 1. bieloruského frontu dostali do vzdialenosti 70 km od Berlína. Práve o tejto ofenzíve je reč v hlásení.